

że emisja Orzeł/Mars i wprowadzenie do obiegu monetarnego denara były równoczesne. Argumentował to występowaniem zbliżonej symboliki zarówno na złotych monetach, jak i na asach sekstantalnych. Jego zdaniem liczba X na rewersie pierwszych denarów oznaczała asy sekstantalne; stąd przyjął relację złota do srebra w postaci 1:8, wiążąc niezbyt fortunnie jej niespotykany w Italii poziom wymiany ze zwiększonym napływem złota do Rzymu w 269 roku p.n.e. Podobnym schematem posłużył się E. Pais⁵⁶, uznając lekcję późniejszych rękopisów i datując wypuszczenie serii Mars/Orzeł na 207 rok p.n.e. Równocześnie zwrócił przy tym uwagę na inną emisję złotych monet przedstawiających na rewersie scenę przysięgi, symbolizującą według niego lojalność wobec Rzymu większości kolonii w okresie drugiej wojny punickiej. Do ustaleń Giesecke'go nawiązała przy próbie powiązania emisji Mars/Orzeł z odkryciem kopalni złota w Noricum brytyjska szkoła numizmatyczna⁵⁷. Odrzucono wówczas traktowanie sesterca z końca III wieku p.n.e. jako jednostki obrachunkowej w rzymskim systemie monetarnym⁵⁸. Jak bowiem pokazują awersy etruskich staterów opatrzonych symbolami wartości opartymi na brązowych jednostkach monetarnych, podobny system stosowano w odniesieniu do złotych rzymskich emisji. Wydaje się zatem nieprawdopodobne, aby mogło istnieć dwojaki, to znaczy wyrażane w jednostkach srebrnych i miedzianych, oznaczanie wartości na awersach monet⁵⁹. Upoważnia to do stwierdzenia, że oznaczenia na awersach złotych nominałów dotyczyły ich równowartości określanej w asach⁶⁰. W przypadku emisji Mars/Orzeł, datowanej przez Crawforda⁶¹ na około 211 rok p.n.e., oznaczenia na awersach były wyrażone w asach sekstantalnych; daje to podstawę do przyjęcia relacji wartości obu metali szlachetnych w postaci proporcji jak 1:8, zaś złota do miedzi jak 1:960⁶².

Powracając do wcześniejszej chronologicznie emisji złotych staterów odbiegającej typologicznie od serii Mars/Orzeł można zauważyć, iż spośród trzech nominałów jedynie ważący cztery scrupule posiada symbol wartości (= XXX). Th.Mommsen⁶³, a za nim F. Hultsch⁶⁴ odnieśli markę XXX do asów libralnych, co pozwoliło przyjąć stosunek

⁵⁶ E. Pais, *Storia di Roma dalle origini all'inizio delle guerre puniche*, Roma 1927, vol. III, s. 235 n.

⁵⁷ Zob. na ten temat R. Thomsen, *ERC II*, s. 258.

⁵⁸ M.H. Crawford, *RRC II*, s. 624; R. Thomsen, *From libral aes...*, s. 9.

⁵⁹ E. Kovacs, *op. cit.*, s. 501; H. Mattingly, *First Age...*, s. 73, przypis 36; R. Thomsen, *ERC I*, s. 192 n., II, s. 55 n., 249, 288, 293.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 299 n.; H. Mattingly, *RCET*, s. 10, 16, 26; G. Nenci, *op. cit.*, s. 5–6; H. Zehnacker, *op. cit.*, s. 312; A. Kunisz, *Druga wojna...*, s. 220 n.; P. Marchetti, *op. cit.*, s. 326 n.

⁶¹ M.H. Crawford, *RRC I*, s. 33–34. H. Zehnacker, *op. cit.*, s. 349 przyjmuje 209 rok p.n.e.

⁶² Podobnie R. Thomsen, *ERC II*, s. 299; M.H. Crawford, *RRC I*, s. 34, przypis 1, II, s. 625; P. Marchetti, *op. cit.*, s. 325 n. (choć niekonsekwentnie). Przeciwnie K. Regling, *Verhältnisse...*, s. 743.

⁶³ Th. Mommsen, *op. cit.*, s. 214 n.

⁶⁴ F. Hultsch, *op. cit.*, s. 671. Podobnie F. Lenormant, *op. cit.*, s. 165 i początkowo W. Giesecke, *Das römische Drei...*, s. 113 n.